

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

คนไทยส่วนใหญ่ถึงแม้ว่าจะนับถือพุทธศาสนา ที่ไม่ให้ความสำคัญในเรื่องเทพเจ้า หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ แต่พุทธศาสนาก็มีความยึดหยุ่น ในอันที่จะไม่ทำลายความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่ตรงเท่าที่ความเชื่อนั้นๆ ไม่กระทบต่อศีลธรรมอันดีงามของคน ด้วยเหตุนี้สังคมที่นับถือ ศาสนพุทธจึงยังคงเน้นความเชื่อดั้งเดิมแฝงอยู่ ในหลายกรณีก็ได้ผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมให้เข้ากับศาสนาพุทธ เช่นมีพิธีบวงสรวงของพราหมณ์ในพิธีต่างๆ พร้อมๆ กับพิธีกรรมทางศาสนาในทุกระดับชั้นของสังคม ถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อของไทย

ฉลาดชาบ รมิตานนท์ (2537, หน้า 246) กล่าวว่า แม้ว่าอิทธิพลของวิทยาศาสตร์จะมีมากขึ้น แต่ความเชื่อเรื่อง ผี ไสยศาสตร์ พราหมณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธศาสนาที่มีได้สูญหาย แต่ยังคงมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของคนไทยอยู่อย่างเหนียวแน่น แต่ก็ได้มีการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง รวมทั้งจิตสำนึกทางวิทยาศาสตร์ ที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในสังคมไทย และนอกจากนั้นการดำรงอยู่ของระบบความเชื่อต่างๆ เหล่านี้ ก็มีได้ขัดแย้งหรือเป็นปฏิกิริยาต่อวิถีชีวิตของผู้คน ตรงกันข้ามกลับได้รับการปรับแต่งให้คล้องจอง และดำรงอยู่ควบคู่ไปอย่างน่าสนใจ

แต่ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางสภาพสังคมและเศรษฐกิจในปัจจุบัน ที่ผู้คนต่างแข่งขันกันในทุกด้านเพื่อพัฒนาปรับปรุงตนเองให้อยู่รอดทั้งในด้านการดำรงชีวิต การทำงาน การศึกษาเล่าเรียน ให้สามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปในทุกขณะ ทำให้ผู้คนมากมายเกิดความท้อแท้ ขาดที่พึ่ง ขาดกำลังใจเพราะไม่สามารถปรับตัวได้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง สิ้นหวังที่จะต่อสู้และใช้ชีวิตในแต่ละวันได้อย่างเป็นสุข เกิดภาวะต้องการที่พึ่ง ต้องการกำลังใจ จนกระทั่งในบางครั้งคิดหวังพึ่งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ เพื่อทำให้ตนเองมีจิตใจที่เข้มแข็งเมื่อเกิดภาวะวิกฤติและมีกำลังใจที่จะสามารถเผชิญปัญหาที่กำลังประสบอยู่ให้ผ่านพ้นไปได้อย่างราบรื่น ดังจะสังเกตเห็นได้ทั้งในครัวเรือน เช่น ศาลพระภูมิ รูปเคารพ และในชุมชน เช่น ศาลเจ้า หรือในสถานที่ราชการ ที่ทำงาน เช่น รูปเคารพ เทวรูป เป็นต้น ที่ผู้คนสร้างไว้เพื่อก่อเกิดผลในด้านจิตใจ และมีความหวังว่าหากบนบาน ขอร้อง หรือแสดงความเคารพนอบน้อมต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งที่มีอำนาจเหนือธรรม

ชาติ เช่นผี หรือวิญญาณ ต่างๆแล้ว สิ่งดังกล่าวจะให้ความช่วยเหลือต่อผู้ให้ความเคารพในทุกสิ่งตามที่ปรารถนา และหากเป็นไปได้ดังที่ปรารถนาย่อมก่อให้เกิดกำลังใจและรู้สึกปลอดภัย จนกระทั่งมีการตอบแทนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ตามที่ได้นบนานไว้ต่อไป

สำหรับสังคมไทยนั้น เพ็ญศรี ดูก (2529, หน้า 332) กล่าวว่า ความเชื่อในเรื่องของการนับถือผี การให้ความสำคัญกับผี และการติดต่อสื่อสารกับผีโดยผ่านคนทรงด้วยการทรงเจ้านั้น เป็นสิ่งที่มีมานานแล้วในสังคมไทยทั้งในเมืองและชนบท แม้ว่าสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงเข้าสู่ความทันสมัยแล้วก็ตาม แต่การทรงเจ้ายังคงมีอิทธิพลต่อคนในสังคมตลอดมา ทั้งนี้โดยมีสาเหตุมาจากสภาพสังคมที่ซับซ้อนขึ้น ภาวะเศรษฐกิจที่มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก การเมืองที่ขาดความมั่นคง ทำให้สภาพจิตใจของคนในสังคมเกิดความสับสน ขาดสิ่งยึดเหนี่ยวขาดที่พึ่งทางใจ อันมีผลทำให้เกิดความเดือดร้อนทั้งทางกายและจิตใจ อีกทั้งในหลักพุทธศาสนาก็มิได้มีความเข้าใจที่ลึกซึ้งนัก จึงมีคนจำนวนหนึ่งหันไปสนใจการประทับทรงของเจ้า และวิญญาณต่างๆ โดยหวังว่า เทพ เจ้า หรือวิญญาณเหล่านั้น จะช่วยคนให้ประสบความสำเร็จในการค้า มีโชคลาภ หายจากการเจ็บป่วยหรือทำให้รู้สึกสบายใจ ฯลฯ ด้วยเหตุนี้การทรงเจ้าและคนทรงเจ้าจึงกลายเป็นทางเลือกของการแก้ปัญหาบางประการของคนในสังคม

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ พรพิไล เลิศวิชา (2537, หน้า 56-67) ได้กล่าวถึงชุมชนในเขตภาคเหนือว่ายังพบเห็น “คนทรง” หรือ “ม้าขี่” ที่ยังคงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการติดต่อสื่อสารกันระหว่างคนและผีอย่างเหนียวแน่น ด้วยตามพื้นฐานความเชื่อของชาวล้านนาเชื่อว่าพวกเขาเป็นลูกหลานของผีแถนและมีตำแหน่งแห่งที่สำหรับคนและผีในการอยู่ร่วมกัน โดยคล้ายกับว่าในหมู่บ้านหนึ่ง ภายในชุมชนได้มีทั้งโลกของชาวบ้านที่เป็นมนุษย์ และโลกของผีที่เกี่ยวข้องกับคนในชุมชนซ้อนกันอยู่ การจัดตำแหน่งความสำคัญของผีจึงเป็นไปตามระบบหน้าที่ ผีที่มีความสำคัญกับชาวล้านนาที่มีส่วนในการควบคุมความประพฤติของคนในชุมชน และช่วยในด้านการจัดระเบียบความสัมพันธ์ทั้งในระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน ได้แก่ ผีปู่ย่าทำหน้าที่รักษาความสัมพันธ์และความสงบสุขของสังคมเครือญาติ ผีเสื้อบ้าน หรือ ผีเจ้าบ้านทำหน้าที่บันดาลความอุดมสมบูรณ์ และคุ้มครองความสงบสุขของคนในชุมชน ตลอดจนเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างตระกูลและเครือญาติ ให้ยอมรับกฎเกณฑ์ร่วมกันของชุมชน ผีเจ้าวัดทำหน้าที่ดูแลศาสนสถานและคุ้มครองพระเณรในวัดให้อยู่ในพระวินัย ผีขุนน้ำทำหน้าที่ดูแลแหล่งน้ำและบันดาลน้ำให้แก่เรียกสวนไร่นาของคนในชุมชน ผีเจ้านายหรือ ผีวีรบุรุษทำหน้าที่สำคัญที่คุ้มครองดูแลความสงบและปกป้องรักษาทุกสิ่งทุกอย่างตั้งแต่คน สัตว์ ไร่นา ป่า และลำน้ำ มีกำลังอำนาจแผ่ไปไกลมากกว่าผีปู่ย่าหรือผีเจ้าบ้าน ดังนั้นการได้พบกับผีดังกล่าวจึงต้องอาศัยสื่อกลางที่ชาวล้านนาเรียกว่า “ม้าขี่” มาทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการติดต่อ

สื่อสารระหว่างคนและผีต่างๆ ซึ่ง “การเข้าทรง” หรือ “การลงผี” นี้เองได้กลายเป็นพิธีกรรมสำคัญที่ยังพบเห็นได้ในทุกหมู่บ้านในเขตภาคเหนือที่จะทำให้คนในชุมชนสามารถได้ พบปะติดต่อกับสื่อสารและขอความช่วยเหลือจากผีที่ชาวชุมชนให้ความสำคัญ รวมทั้งการเลี้ยงหรือเซ่นไหว้เป็นประจำทุกปีเพื่อให้ผีดังกล่าวมีความพึงพอใจและทำหน้าที่คุ้มครองคนในชุมชน ให้มีความสงบสุขและบันดาลความอุดมสมบูรณ์ให้กับชุมชนต่อไป

ปัจจุบันการทรงเจ้าหรือการเข้าทรงได้มีการพัฒนาไปมาก โดยคนทรงมิได้ประกอบพิธีทรงเจ้าเฉพาะในตำหนักทรงหรือหอผีเฉพาะในชุมชนตนเองเท่านั้น แต่ยังสามารถพบปะสังสรรค์และได้มีการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกันด้วยการเข้าร่วมประกอบพิธีกรรมทรงเจ้าในงานประจำปีของคนทรงอื่นจัดขึ้น เช่น งานไหว้ครูประจำปีของบรรดาร่างทรง ที่มีอยู่ทั่วประเทศ ตามแต่ที่ได้รับการเชิญอย่างเป็นทางการเป็นประจำและสม่ำเสมอ การกระทำความวุ่นวายนอกจากจะเป็นการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ต่อกันให้เกิดขึ้นในกลุ่มของคนทรงแล้ว ยังเป็นการถ่ายทอดและต่อยอดความเชื่อของคนที่มีความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติให้มั่นคงยิ่งขึ้น รวมทั้งยังเป็นการประชาสัมพันธ์แหล่งทรงเจ้าให้บุคคลภายนอกได้รับรู้ด้วยเช่นกัน

จังหวัดแพร่ซึ่งเป็นเมืองเก่าแก่แห่งหนึ่งในอาณาจักรล้านนา เดิมแม้ว่าพุทธศาสนามีความรุ่งเรือง แต่ยังคงมีความเชื่ออื่นๆ ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษหลายประการ ที่สำคัญคือการนับถือผีบรรพบุรุษที่เรียกกันว่าผีปู่ย่า ซึ่งต่างไปจากคนไทยในภาคอื่นๆ ที่ถือบรรพบุรุษเป็นเพียงผีอารักษ์บ้านเมืองเท่านั้น แต่ชาวล้านนาถือว่าผีปู่ย่าเป็นที่เคารพร่วมกันทั้งตระกูล เรียกว่าผีเดียวกัน ในชนบททั่วไปสมาชิกของตระกูลผู้มีผีเดียวกันนี้จะนับสายตระกูลทางฝ่ายมารดา ย้อนหลังไปเพียง 4-5 ชั่วคนเท่านั้น และจะมีขนาดตั้งแต่ 7-20 หลังคาเรือน พิธีเลี้ยงผีหรือเซ่นผีก็ไม่ยุ่งยากซับซ้อนมากนัก (อานันท์ กาญจนพันธ์และฉลาดชาย รมิตานนท์, 2537, หน้า 1) พิธีที่สำคัญคือผีปู่ย่าจะมาพบปะลูกหลาน โดยการเข้าทรงและร่วมฟ้อนรำ นอกจากนี้ยังมีผีปู่ย่าที่ขับช้อนออกไปที่เรียกว่า ผีผด ผีเม้ง หรือการผสมผสานระหว่างผีปู่ย่าทั้งสองตระกูลเรียกว่า ผีผดซอนเม้ง ส่วนการเลี้ยงผีปู่ย่า ผีผด ผีเม้ง ผีผดซอนเม้ง การเข้าทรงและการฟ้อนรำของผีดังกล่าว ยังคงมีให้เห็นในชุมชนอีกหลายแห่งในจังหวัดแพร่จนถึงปัจจุบัน

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยสนใจและอยากทราบว่า การดำรงอยู่ของการทรงเจ้าในชุมชนแห่งนี้เป็นอย่างไรมีปัจจัยอะไรบ้างที่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของการทรงเจ้าในชุมชน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาลักษณะการดำรงอยู่ของการทรงเจ้าในชุมชนชนบท
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการทรงเจ้าในชุมชนชนบท

ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตพื้นที่ ศึกษาชุมชนชนบทบ้านหนองใหม่หมู่ที่ 6 และหมู่ที่ 10 ตำบลป่าเมต อำเภอมืองแพร่ จังหวัดแพร่ เพราะเป็นขอบเขตหมู่บ้านเดิมที่ทางราชการได้แบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่ และเป็นพื้นที่ที่มีปรากฏการณ์การทรงเจ้าอย่างต่อเนื่อง

ขอบเขตประชากร ผู้ให้ข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ได้แก่

1. ผู้ให้ข้อมูลทั่วไปในชุมชน ได้แก่ ผู้นำของชุมชน ผู้นำทางศาสนา ผู้อาวุโส ผู้ใหญ่ วัยรุ่น ทั้งหญิงและชาย รวม 15 คน
2. ผู้ให้ข้อมูลหลัก แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ
 - 2.1 ร่างทรง จำนวน 5 คน
 - 2.2 ผู้ให้บริการ จำนวน 5 คน

หมายเหตุ รายชื่อผู้ให้ข้อมูลในงานวิจัยทั้งหมดเป็นนามสมมุติ

ขอบเขตเนื้อหา

1. บริบทของชุมชน

- ประวัติของชุมชน
- อาณาเขต
- การดำเนินชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านหนองใหม่
- การตั้งบ้านเรือน
- ครอบครัวและความสัมพันธ์ของคนในชุมชน
- การคมนาคม
- การศึกษา
- การปกครอง
- ประเพณีและความเชื่อ

2. ลักษณะการดำรงอยู่ของการทรงเจ้าในชุมชนชนบท

- ร่างทรง
- ผู้ให้บริการ

3. ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการทรงเจ้าในชุมชนชนบท

- ความเชื่อเรื่องอำนาจเหนือธรรมชาติ
- การปรับตัวของร่างทรง
- การถ่ายทอดความเชื่อ
- เครือข่ายร่างทรง

ประโยชน์ที่ได้รับ

ทำให้ทราบลักษณะการดำรงอยู่ของการทรงเจ้าในชุมชนชนบท ที่มีมานับแต่อดีตสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน อีกทั้งทราบถึงปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการทรงเจ้า ในฐานะที่เป็นระบบความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่แล้วในชุมชนชนบท ผลการวิจัยนี้จะเป็นแนวทางในการพิจารณา ส่งเสริมการให้การศึกษาเพื่อประยุกต์ให้สอดคล้องกับระบบความเชื่อดั้งเดิมของชุมชน อันจะเป็นแนวทางจะนำไปสู่การพัฒนาชุมชนชนบทในภาคเหนือในด้านต่าง ๆ ต่อไป

นิยามศัพท์

การทรงเจ้า หมายถึง การที่สิ่งเหนือธรรมชาติ ได้แก่ ผีบรรพบุรุษ ผีอารักษ์ ผีเจ้านาย ทั้งที่เป็นชาย หญิง เด็ก ผู้ใหญ่ คนชรา มาสิงสู่หรือมาเข้าทรงยังร่างของผู้ที่ถูกเรียกว่า “ร่างทรง” หรือ “ม้าขี่” เมื่อสิ่งเหนือธรรมชาติมาเข้าทรงยังร่างทรงแล้วร่างทรงจะแสดงอาการที่แตกต่างไปจากเวลาปกติ เช่น น้ำเสียง กิริยาท่าทาง หรือการแต่งกายที่เปลี่ยนไป เป็นต้น

ลักษณะการดำรงอยู่ของการทรงเจ้าในชุมชนชนบท หมายถึง การที่ในชุมชนชนบทยังคงมีการทรงเจ้า ซึ่งเป็นวิธีการหนึ่งที่เป็นทางเลือกในการแก้ปัญหาชีวิตของคนในชุมชนที่มีความเชื่อเรื่องผีหรือเจ้าว่า จะมีอำนาจสามารถช่วยเหลือให้บรรลุนสิ่งที่มุ่งหวังได้ โดยการอาศัย “ร่างทรง” หรือ “ม้าขี่” เป็นสื่อกลางเพื่อติดต่อกับมนุษย์และให้ความช่วยเหลือด้วยวิธีการต่างๆ โดยผ่านพิธีทรงเจ้า เช่น ให้โชคลาภ รักษาอาการเจ็บป่วย ให้คำแนะนำปรึกษา ใ้กำลังใจ เป็นต้น

ปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของการทรงเจ้าในชุมชนชนบท หมายถึง มูลเหตุต่าง ๆ ที่มีผลทำให้การทรงเจ้ายังคงดำรงอยู่ในชุมชนชนบท ประกอบด้วย ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ การปรับตัวของร่างทรง การถ่ายทอดความเชื่อ และเครือข่ายร่างทรง